

Hanna Sawicka, Marek Zaleski

"Społeczne uwarunkowania instytucjonalne życia literackiego" : sprawozdanie z sesji naukowej

---

Biuletyn Polonistyczny 21/4 (70), 57-63

1978

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

„SPOŁECZNE UWARUNKOWANIA INSTYTUCJONALNE ŻYCIA LITERACKIEGO”

Sprawozdanie z sesji naukowej

W dniach od 24 do 26 listopada 1977 r. odbywała się w Olsztynie sesja naukowa nt. "Społeczne uwarunkowania instytucjonalne życia literackiego", zorganizowana przez Instytut Badań Literackich PAN i Wyższą Szkołę Pedagogiczną w Olsztynie. Zgromadziła ona około 100 uczestników, reprezentujących różne ośrodki badawcze: IBL PAN, Instytut Książki i Czytelnictwa Biblioteki Narodowej, Instytut Filozofii i Socjologii PAN, uniwersytety: Jagielloński, Gdański, Łódzki, toruński im. M. Kopernika, lubelski im. M. Curie-Skłodowskiej, Śląski, Warszawski, Wrocławski, Wyższe Szkoły Pedagogiczne w Częstochowie, Krakowie i Olsztynie. W obradach sesji uczestniczyli również nauczyciele szkół średnich i bibliotekarze olsztyńscy oraz studenci Wydziału Humanistycznego WSP w Olsztynie.

Otwarcia sesji dokonał rektor Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie, prof. dr Juliusz Popowicz.

Prof. dr Stefan Żółkiewski przedstawił na wstępie ogólną treść planowanego na otwarcie sesji referatu nieobecnego prof. dra Mariana Stępnia (UJ) nt. "Badania życia literackiego jako krytyka kultury literackiej". Główne tezy tego referatu dotyczyły spraw organizacji i wyposażenia teoretycznego warsztatu badacza kultury literackiej. Sprawą szczególnej troski staje się zagadnienie prawomocności metodologicznej procedur i zabiegów wartościowania, jakich musi dokonać badacz kultury literackiej przystępując do porządkowania i selekcji materiału świadczącego o funkcjonowaniu i odbiorze zjawisk życia literackiego w obiegu społecznym. O ważności tej kwestii przesądza fakt, iż badacz życia literackiego jest zarazem komentatorem i krytykiem współczesnej kultury literackiej, a więc pośrednio także współtwórcą i krytykiem współczesnej polityki kulturalnej. Sytuacja ta wymaga wyposażenia uprawiających takie badania w odpowiednie sprawności i środki: sprawności rozwijają się w kręgu metodologii i ideologii, środki - w sferze warunków materialnych i zabiegów organizacyjnych.

Referat prof. Stefana Żółkiewskiego (IBL), "Uwagi o badaniu

funkcjonowania kultury literackiej", miał charakter przeglądu wypracowanych do tej pory narzędzi i kategorii badawczych stosowanych na gruncie dyscypliny, dokonanego w drodze krytyki ekspresyjnej teorii kultury. Autor przeprowadził analizę pojęć takich, jak: przedmiot semiotyczny (a w szczególności tekst literacki jako specyficzny rodzaj przedmiotu semiotycznego), nadawca, odbiorca, sytuacja komunikacyjna, szczególną uwagę poświęcając zagadnieniu roli i możliwości zastosowania metod analizy semiotycznej w badaniu i opisie typowych modeli funkcjonalnych utworów literackich występujących w danej kulturze. Za sprawę największej wagi - na obecnym etapie rozwoju badań - uznał referent potrzebę sporządzenia typologii praktyk komunikacyjnych, ról społecznych oraz instytucji, które te role umacniają, a także typologii funkcji rzeczowych przedmiotów semiotycznych i skutków antropologicznych tych funkcji. Dopiero istnienie takich typologii pozwoliłoby na systemową analizę historyczno-socjologicznych procesów komunikacyjnych i opis instytucji kultury literackiej jako zespołu mediów, przez które należy badać zachowania odbiorców literatury.

W proponowanym przez siebie ujęciu, za nadrzędną dyrektywę metodologiczną uznał prelegent konieczność traktowania procesów komunikacyjnych i instytucji kultury literackiej jako "sfery mediacji przy wyjaśnianiu zróżnicowań funkcji literatury", wskazując na konieczność opisu tych zjawisk ze względu na ich miejsce w kontekście całej kultury i w oparciu o ich związki z wszelkimi praktykami ludzkimi, z ich jak najszerzej rozumianymi uwarunkowaniami zarówno na płaszczyźnie praxis społecznej, jak w sferze nadbudowy, ideologii, świadomości społecznej. Zastosowanie tej perspektywy pozwoli na doskonalszą "odповідź na pytanie dotyczące społecznego funkcjonowania sztuki, prawidłowości jej oddziaływań na przemiany społeczne".

Referat dra Krzysztofa Dmitruka (IBL) "Komunikacja literacka a instytucje publiczności" stanowił rodzaj krytycznego wstępu do analizy problemu tytułowego i sprowadzał się głównie do rewizji wymogów metodologicznych, jakie narzucał przedmiot badań. Referent ukazał najnowsze tendencje i innowacje w badaniu "kanonicznego" Laswellovskiego modelu komunikacyjnego, dyskutując jednocześnie sprawę przydatności modeli

komunikacyjnych do badań procesów kultury literackiej. Zwracając uwagę na redukcjonistyczny charakter proponowanych dotychczasowych ujęć teoretycznych poziomów analizy procesu przejścia od działań prekomunikacyjnych (autokomunikacyjnych) do układu kanonicznego (nadawca-odbiorca), a następnie do komunikacji w grupach pierwotnych i wtórnych, referent przedstawił próbę "uporządkowania repertuaru koncepcji i teorii publiczności", wyróżniając jej cztery podstawowe grupy: retoryczną, psychologiczną, socjologiczną i semiotyczną. Określił także zasady proponowanej przez siebie typologii instytucji publiczności literackiej.

Kolejny referent, dr Janusz Lalewicz (IBL), przedstawił pracę "Społeczny kontekst faktu literackiego i funkcje lektury", w której zajął się określeniem problematyki faktu literackiego, przedmiotowymi wymiarami lektury oraz społecznym rozkładem funkcjonalnych typów lektury, wśród których wyróżnił lekturę "normalną" (uprawianą "dla przyjemności" przez czytelników "zorientowanych na temat") i lekturę "nienormalną" (lekturę profesjonalistów, "szkolną" bądź "zaangażowaną", uprawianą przez czytelników "zorientowanych na rodzaj tekstów"). Podział ten motywowany jest, wg referenta, między innymi faktem zależności między statusem lektury w danej grupie a właściwościami komunikacji wewnątrzgrupowej, a także tym, że jak dowodził - sama lektura literacka nie ma charakteru działania społecznego. Zaproponowana typologia lektury i teza o jej społecznym wymiarze stały się przedmiotem wielu wypowiedzi dyskusyjnych.

W dyskusji nad omówionymi referatami udział wzięli prof. dr Mieczysław Inglot (UWr.) oraz mgr Marian Płachecki (IBL), który podając w wątpliwość przydatność stosowania kategorii instytucji przejętej z teorii organizacji do badania czegoś tak nieokreślonego i niesformalizowanego, jak "publiczność literacka", zaproponował budowanie typologii "instytucjonalizacji" publiczności wg kryterium aktualizowania przez nią przeciwstawnych sobie funkcji rzeczowych i semiotycznych w procesie komunikacji literackiej, wprowadzając podział na publiczność "bierną" i "aktywną".

W czasie obrad popołudniowych dr Maryla Hopfinger (IBL) wygłosiła referat nt. "Komunikacja filmowa lat XX- i XXX-ych w Polsce wo-

bec tradycji kultury literackiej". Referentka stwierdziła m.in., że komunikacja filmowa od momentu narodzin poddana była naciskom rynkowym i propagandowym, wpływom interesów grupowych i państwowych, a wielostopniowość jej instytucjonalizacji miała charakter pozaartystyczny. Wzory komunikacji literackiej, po które sięgało kino, przyczyniały się do jego awansu, a jednocześnie utrudniały jego rozwój w bezpośrednim oddziaływaniu.

Z kolei doc. dr Janusz Maciejewski (IBL) zaprezentował komunikat nt. "Publiczność literacka i jej instytucje", w którym przedstawił własne propozycje określające hierarchię wartości literackich, rekonstruowaną w oparciu o badania odbioru.

W dyskusji w pierwszym dniu obrad sesji zabrali głos: dr Janusz Stradecki, mgr M. Płachecki, dr Ewa Szary-Matywiecka, dr Władysław Dynak, prof. dr S. Żółkiewski, dr K. Dmitruk, dr J. Lalewicz.

W drugim dniu sesja obradowała w dwóch sekcjach, na których zostały poruszone problemy: 1) recepcji czytelniczej oraz 2) szkolnej kultury literackiej. W sekcji 1, której przewodniczyła doc. dr Bożena Osmólska-Piskorska, pracownicy Instytutu Książki i Czytelnictwa Biblioteki Narodowej przygotowali referaty obejmujące następujące zagadnienia: dr Janusz Ankudowicz - "Teoretyczne i metodologiczne problemy empirycznych badań czytelnictwa"; doc. dr Stanisław Siekierski - "Funkcje zakładu pracy w kształtowaniu uczestnictwa kulturalnego młodzieży, ze szczególnym uwzględnieniem książki" (na przykładzie zakładów pracy aglomeracji warszawskiej); mgr Janusz Kostecki - "Charakterystyka wybranych społecznych sytuacji komunikacji czytelniczej w polskiej kulturze czytelniczej drugiej połowy XIX wieku"; mgr Andrzej Zieliński - "Z badań nad kompetencjami czytelniczymi odbiorców"; mgr Jan Karwowski - "Z badań nad rzeczywistymi funkcjami społecznymi serii wydawniczej »Druka wojna światowa«" (zarys koncepcji); mgr Witold Adamiec - "Warunki upowszechniania czytelnictwa na wsi międzywojennej przez kółka rolnicze i związki młodzieży w świetle pamiętników".

Olsztyńską Wyższą Szkołę Pedagogiczną reprezentował dr Tadeusz Zienkiewicz, który wygłosił referat nt. "Prasa Mazur (1842-1939)

w procesie komunikacji literackiej (z zagadnień polityki literackiej pism)".

Referaty w sekcji 2 prezentowali pracownicy różnych ośrodków badawczych na następujące tematy: dr Jan Polakowski i doc. dr Zenon Uryga (WSP Kraków) - "Problemy metodologiczne dydaktycznych badań nad komunikacją literacką"; dr Władysław Dynak i dr Aleksander Labuda (UWr.) - "Szkolna kultura literacka w okresie zaborów" (rozważania źródłoznawcze); dr Władysław Dynak - "Świadczenia i reguły odbioru w szkolnej lekturze literackiej (na materiale tzw. »bryków« z lat 1897-1939)"; dr Edward Polanowski (WSP Częstochowa) - "Problematyka badań nad życiem literackim ośrodków prowincjonalnych w okresie pozytywizmu"; mgr Janina Szymańska (UW) - "Kultura i literatura dla ludu (na podstawie materiałów zebranych do »Kroniki życia literackiego Warszawy w 1880 r.«)".

Przedstawione zagadnienia, omawiane w referatach i w dyskusji na posiedzeniach obu sekcji, wykraczały poza sferę rozważań czysto teoretycznych, oparte były natomiast na badaniach empirycznych konkretnych zjawisk kultury literackiej, których wartość, ze względu na obszerną dokumentację dowodową, trudno byłoby przecenić.

Szczególnie wysoko oceniony został referat dra J. Polakowskiego i doc. Z. Urygi ze względu na jego konsekwentne i nowatorskie propozycje metodologiczne ujęcia zagadnień szkolnej komunikacji literackiej.

Tego samego dnia po południu zaprezentowane zostały także referaty: mgr Magdaleny Lubelskiej (UJ) - "Sposoby lektury »Generała Barcza«" w którym autorka przedstawiła historię recepcji tego utworu w oparciu o analizę mechanizmów powieści, które "wyzwalały różne kierunki odczytania i powodowały wchodzenie powieści do rozmaitych konstelacji tekstów" literackich i nieliterackich; mgra Marka Zaleskiego (IBL) - "O awangardowym fakcie literackim", gdzie w oparciu o teorię instytucji stworzoną na gruncie socjologii organizacji i zarządzania autor zaproponował typologię faktów literackich; mgra Zbigniewa Bauera (UJ) "Treści ideowo-kulturalne w magazynie ilustrowanym (niektóre zagadnienia metodologii badania)" oraz mgra Piotra Kowalskiego (UWr.) "Między historycnością a romansem", który zrekonstruował z perspektywy odbiorcy

poetykę pseudohistorycznej powieści brukowej.

W trzecim dniu sesji wznowiono obrady plenarne. Zebrani wysłuchali wystąpienia dra Mirosława Świąteckiego (WSP Olsztyn) nt. "U podstaw kształtowania się życia literackiego na Warmii i Mazurach po 1945 roku". Referent zasygnalizował nietypowość zjawisk kultury literackiej na Warmii i Mazurach, kiedy kształtowała się profesjonalna kultura literacka niemiecka i kultura ludowa - sytuująca się w tradycji polskiej.

Z kolei mgr Marian Płachecki (IBL) wygłosił referat nt. "Makrospołeczna sytuacja komunikowania w dobie niewoli w Królestwie Polskim (1864-1885)", w którym omówił strategię działań rusyfikacyjnych i politykę społeczną władzy zaborczej w Królestwie, wpływające na stan komunikacji społecznej i literackiej.

Następnie wysłuchano referatu mgra Oskara Czarnika (IBL) nt. "Proza artystyczna a prasa codzienna". Referent przedstawił rodowód i rozwój beletrystyki prasowej europejskiej i polskiej w planie historycznym. Interesowały go przy tym takie zagadnienia, jak: obieg prasowy dzieł literackich i jego funkcje społeczne, polityka literacka pism codziennych, recepcja czytelnicza; przedstawił także rozważania o metodzie badań i stosowanej terminologii.

Ostatnim referentem sesji, był mgr Jerzy Pilch (UJ). Mówił on o "Problemach metodologicznych badania życia literackiego okresu konspiracji w czasie II wojny światowej". Po dokonaniu krytycznego przeglądu stanu badań tematu przeszedł do polemicznego omówienia sposobów traktowania i ocen życia literackiego w warunkach konspiracji, wysuwając tezę, iż badacze tego okresu nie powinni stosować wobec przedmiotu badań rozmaitych "taryf ulgowych" bądź wartościować przynależnych do niego zjawisk ze względu na ich ideologiczny czy moralny wymiar, ale - przy poszanowaniu swoistości warunków życia literackiego tych lat - analizować je przy pomocy takich samych kategorii i kryteriów jak inne okresy życia literackiego.

Po wystąpieniach referentów wywiązała się dyskusja, w której zabierali głos: dr K. Dmitruk, dr J. Lalewicz, dr J. Stradecki, dr Alojzy Zdaniukiewicz.

Trzydniowe obrady podsumował prof. S. Żółkiewski, akcentując potrzebę i celowość tego rodzaju narad, prowadzących do ujednoczenia metod badawczych i pojęć terminologicznych.

Mgr Hanna Sawicka

Mgr Marek Zaleski

„LITERATURA STAROPOLSKA W KONTEKŚCIE EUROPEJSKIM”

Sprawozdanie z konferencji naukowej

W dniach 8-9 XII 1977 r. odbyła się w Instytucie Badań Literackich w Warszawie kolejna konferencja naukowa z cyklu "Literatura staropolska w kontekście europejskim", zorganizowana przez Pracownię Historii Literatury Staropolskiej IBL oraz Zespół Historii Literatury Staropolskiej ILP Uniwersytetu Warszawskiego. Otwarcia obrad dokonał zastępca dyrektora IBL d/s naukowych, doc. dr hab. Stefan Treugutt.

Jako pierwsza zabrała głos doc. dr hab. Jadwiga Kotarska, która w referacie zatytułowanym "Petrarkizm w poezji polskiego renesansu i baroku" stwierdziła, że koncepcja miłości zawarta w polskiej poezji renesansowej bliższa jest arystotelewskiej niż petrarkistowskiej, wyrosłej z platonizmu. Petrarkistowska miłość - to uczucie nie spełnione, powodujące cierpienie, prowadzące do zachwiania równowagi uczuciowej, intelektualnej, moralnej. W polskiej poezji renesansowej nie spełnione uczucie ziemskie nie ewokowało pytań o sens istnienia, choć dają się w niej zauważyć tendencje do sublimowania uczuć miłosnych (np. w utworach J. Kochanowskiego i M. Sępa Szarzyńskiego).

Podatniejszy do przejęcia przez polską poezję renesansową okazał się petrarkistowski ideał kobiety. Opis kobiety przeprowadzali poeci polscy podobnie jak Petrarca, przejmowali też jego inspirację w posługiwaniu się elementami przyrody. Dworność wobec kobiet, traktowanie kobiety jako przewodniczki nad duszą mężczyzny - przejęte zostały, również z wzorca petrarkistowskiego.

Poezja Petrarki była też źródłem formuł lirycznych i nie wykształco-